

**DE INNERLIJKE NOODZAAK
VAN WASSILY KANDINSKY**
PAGINA C4-5

**Zoektocht
naar
abstractie**

Cultuur

UPPLEMENT

Kandinsky wilde met goed klinkende schilderijen 'de menselijke ziel laten trillen'

RECENSIE **TENTOONSTELLING** In de tentoonstelling *Kandinsky* wordt de zoektocht van de kunstenaar schitterend uit de doeken gedaan: van aarzeling naar abstracte kunst tot het drijven van de spot met modernistische 'zuiverheidsapostelen' als Piet Mondriaan.

Door onze redacteur **Bernard Hulsman**

Wassily Kandinsky: *Improvisation 3* (1909)
COLLECTIE CENTRE POMPIDOU

Wassily Kandinsky: *Mit dem schwarzen Bogen* (1912)

COLLECTIE CENTRE POMPIDOU

Tentoonstelling

Kandinsky. T/m 10 november in H'ART Museum, Amsterdam.

Kunst is geen wedstrijd, zegt men. Maar daar dachten twee van de drie grote pioniers van de abstracte schilderkunst anders over. Om als 'eerste abstracte schilder' de geschiedenis in te gaan, speelden de Rus van oorsprong Wassily Kandinsky (1866-1944) en de Oekraïner van Poolse komaf Kazimir Malewitsj (1879-1935) vals.

Malewitsj antedateerde *Zwart Vierkant*, zijn eerste abstract-geometrische, 'suprematistische' schilderij uit 1915, op 1913. Kandinsky liet een abstract-expressionistische aquarel zonder titel uit vermoedelijk 1912 of 1913 doorgaan voor zijn *Eerste abstracte aquarel* die hij al in 1910 zou hebben gemaakt. Alleen Piet Mondriaan (1872-1944) deed niet mee. Hij was er zo heilig van overtuigd dat zijn Nieuwe Beel-

ding de enige en ware abstracte kunst was, dat hij zich niet verlaagde tot een wedstrijd met twee inferieure concurrenten.

Maar al was Kandinsky met zijn abstracte aquarel niet de eerste abstracte schilder - de Tsjech Frantisek Kupka schilderde echt al in 1910 volledig abstract - hij was wel de eerste die een theorie over abstracte kunst publiceerde. In *Über das Geistige in der Kunst* uit 1912 kondigde hij een nieuw tijdperk aan, waarin het materialisme zou wijken voor het 'geestelijke'. Bij de nieuwe tijd hoorde een 'geestelijke' schilderkunst met een 'innerlijke noodzaak', die alleen bestaat uit kleurvlakken en lijnen en net zo abstract was als muziek, legde hij uit: „Kleur is een middel om rechtstreeks de ziel te beïnvloeden”, schreef hij. „Kleur is het klavier, het oog is de hamer, terwijl de ziel een piano met vele snaren is. De kunstenaar is de hand waarmee het middel, de verschillende toetsen, de menselijke ziel kan laten trillen.”

Op *Kandinsky*, de schitterende openingstentoonstelling van H'ART Museum in Amsterdam, behoort de *Eerste abstracte aquarel* niet tot de 65 geëxposeerde schilderijen van Kandinsky die allemaal afkomstig zijn uit het Centre Pompidou in Parijs (zie inzet). Wel komen zijn theorieën uitvoerig aan de orde in de video's van kunstenaar Bink van Vollenhoven, die op verschillende punten in de tentoonstelling zijn te zien. Hierin maakt een acteur niet alleen duidelijk waarom de jurist Kandinsky in 1896 op zijn dertigste verhuisde van Moskou naar München om daar schilderlessen te volgen, maar legt hij aan de hand van animaties ook uit dat zijn abstracte schilderijen 'innerlijke klanken' hebben.

Reconstructie

Hoogtepunt - en hart - van de tentoonstelling is de Bauhaus Salon, een grote achthoekige ruimte met metershoge wandschilderingen van Kandinsky uit 1922. Een jaar eerder was hij vanuit Moskou teruggekeerd naar Duitsland, dat hij als Rus bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in 1914 had moeten verlaten.

Kandinsky ontwierp de veelkleurige

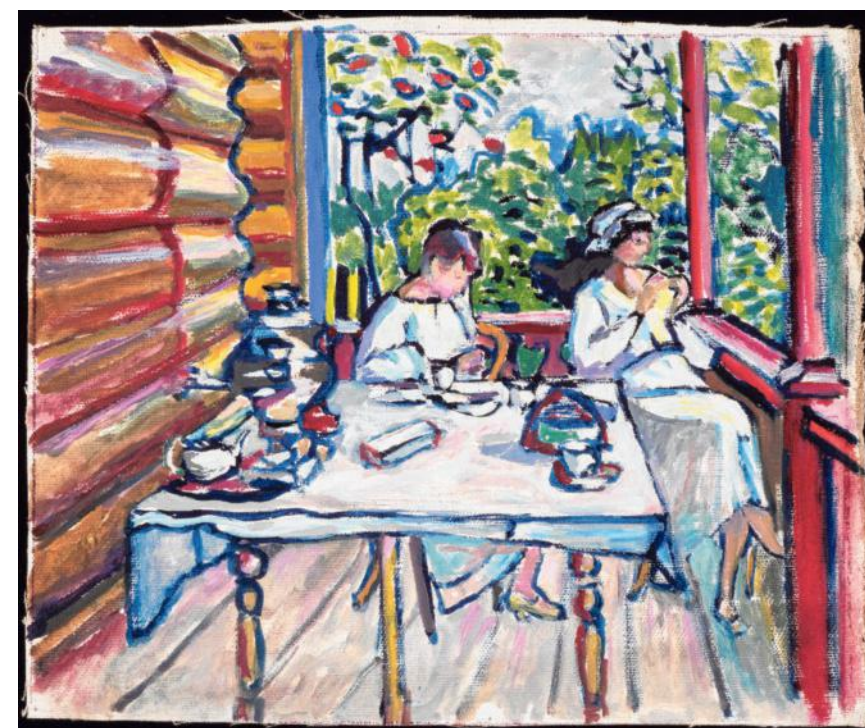
schilderingen op bruine en zwarte wanden voor de jaarlijkse *Juryfreie Kunstschau* in het Lehrter Bahnhof in Berlijn. Ze werden uitgevoerd door studenten van het Bauhaus in Weimar, de eerste, op modernistische leest geschoelde kunstschool ter wereld waar Kandinsky na zijn terugkeer docent was geworden. Zijn wandschilderingen op doek gingen in de Tweede Wereldoorlog verloren, maar zijn in 1977 gereconstrueerd aan de hand van de originele ontwerpen uit de grote schenking van Kandinsky's weduwe Nina aan het Centre Pompidou.

De wandschilderingen zijn een overgangswerk. Op enkele wanden overheersen de veelkleurige grillige lijnen en vormen die kenmerkend zijn voor Kandinsky's vooroorlogse abstract expressionisme. Maar op sommige plekken overheersen vierkanten, cirkels en andere simpele geometrische vormen. Die had hij overgenomen van de Russische constructivisten tijdens zijn verblijf in Rusland, waar in 1917 een communistisch regime aan de macht was gekomen dat voor korte tijd Kandinsky en andere avant-gardisten als hoge kunstambtenaren in dienst nam.

Wie de half verduisterde driedimensionale Kandinsky betreedt, is dan door een aantal ruimtes gegaan waarin de ontwikkeling van het abstract expressionisme stap voor de stap kan worden gevolgd. Eerst is er het werk van een zoekende kunstenaar te zien, die zich laat inspireren door volkskunst, Jugendstil en pointillisme, en die tijdens zijn reis door Nederland in 1904 vissers(vrouwen) in klederdracht in Marken schildert. Vervolgens worden de kerken, bomen, mensen en andere dingen steeds vager in zijn expressionistische schilderijen tot ze, met dank aan de theosofie, zijn verdwenen en er alleen nog veelkleurige vlekken, grillige vormen en lijnen resteren.

'Less is a bore'

'Vermicelli-expressionisme' doopte Theo van Doesburg, de oprichter van De Stijl, Kandinsky's vroege abstracte schilderijen smalend - en niet ongeestig. Maar in de ruimtes die op de zaal met wandschilderingen volgen, is geen spoor van vermijdeloosheid meer te bekennen. Hier hangen werken uit Kandinsky's Bauhaus-tijd

Wassily Kandinsky: *Akhtyrka. Nina et Tatiana dans la véranda* (1917)

COLLECTIE CENTRE POMPIDOU

(1922-1933), waarin hele en halve cirkels, drie- en vierhoeken overheersen. Maar anders dan in de Nieuwe Beelding van De Stijl en in Malewitsj' 'suprematistische' schilderijen zijn de geometrische vormen in Kandinsky's Bauhausschilderijen niet monochroom en strak. Niet alleen lijken ze vaak doorschijnend en hebben ze textuur door bijvoorbeeld het gebruik van zand. Ook vormen ze, als echo's van het abstract-expressionisme, vaak complexe, drukke composities. Anders dan Mondriaan en Malewitsj streefde Kandinsky niet naar absolute zuiverheid. Integendeel, hoewel hij, net als de twee andere pioniers van de abstracte kunst, de figuratie had uitgebannen, gold voor hem eerder het postmoderne adagium „less is a bore” dan het modernistische „less is more”. Op alle mogelijke manieren wilde hij met goed klinkende schilderijen „de menselijke ziel laten trillen”.

Na de sluiting van het Bauhaus door de

nazi's in 1933 emigreerden Kandinsky en zijn vrouw opnieuw, dit keer naar Parijs. Hier veranderde zijn werk veranderde voor de laatste keer. Onder invloed van het werk van bijvoorbeeld Joan Miró maken de geometrische vormen in zijn werk plaats voor organische vormen. Hiermee keerde de figuratie terug in zijn werk: het is onmogelijk om in veel biomorfe vormen geen amoebes te zien.

In *Cercle et Carré* uit 1943, genoemd naar de vereniging van abstracte schilders in Parijs waarvan Kandinsky en Mondriaan lid waren, zijn de vijf figuren naast en tussen een klein rood vierkant en een groene cirkel zelfs onmiskenbaar menselijke gestalten die zijn uitgedost voor een gemaskerd bal of een carnavalsoptocht. Het is alsof Kandinsky met *Cercle et Carré* de spot dreef met Mondriaan en andere zuiverheidsapostelen die hem wegens zijn uitbundige, muzikale schilderijen nooit serieus namen.

Het nieuwe H'ART Museum

Kandinsky is de eerste tentoonstelling van H'ART Museum, de opvolger van de Hermitage Amsterdam, het particuliere museum dat in 2004 begon als een dependance van de Hermitage in Sint-Petersburg. In 2009 vestigde Hermitage Amsterdam zich in het verbouwde Amstelhof, dat sinds 1681 dienst had gedaan als bejaardenhuis.

In 2022 verbrak Hermitage Amsterdam de banden met de Hermitage in Sint-Petersburg wegens de Russische inval in Oekraïne. In 2023 werd Hermitage Amsterdam omgedoopt tot H'ART Museum, dat samenwerkt met het Centre Pompidou in Parijs, British Museum in Londen, de Smithsonian American Art Museum in Washington. Wegens de vijf jaar durende renovatie van het Centre Pompidou die volgend jaar begint, zal H'ART Museum de komende twee jaar vooral tentoonstellingen maken met het Centre Pompidou. Exposities met het werk van Constantin Brancusi, Henri Matisse, Fernand Léger staan op stapel.